

Titulní hrdina Goethova románu
Utrpení mladého Werthera (1774)
spáchá sebevraždu z nenaplněné lásky.

UMĚNÍ & KRITIKA

Co s dějinami, které nám vlezly až do obýváku?

NAD NOVOU KNIHOU PAVLA BARŠI

TEXT: TEREZA METĚJČKOVÁ / FOTO: PROFIMEDIA.CZ

Zemřít mladý znamená zůstat mladý navždy, píše politický filozof Pavel Barša v knize *Román a dějiny*. Mladý zemřel Goethův Werther, ale třeba i členové Klubu 27, který tvoří předčasně zesnulé hudební legendy. Jenže co si budeme povídat, tahle smrt je přeceňovaná. Obdivují ji romantici, kteří se zhlížejí v lyrických gestech, ale prozaickým životem se nemíní ušpinit. Jak poznamenává Milan Kundera, velikost Goetha spočívala v tom, že nezůstal věčně mladý.

Román a dějiny nejsou literárněvědní kniha. Barša přesvědčivě ukazuje, že literárněvědní kategorie nám vyjevují leccos o vztahu jednotlivce a společnosti. Kniha se proto čte jako příspěvek k politickým otázkám dvacátého století i současnosti. Ostatně z jiného hlediska ukázal německý sociolog Andreas Reckwitz v knize *Das Ende der Illusionen (Konec iluzí, 2019)*, že se stáváme svědky nebývalé politizace kultury. Ta již není pozadím, před nímž se odvíjejí boje, ale tvoří jádro sváru: Co to znamená být křesťanem, bílým mužem, černou ženou?

Jako kamenolom, z něhož autor vyzvedává možné postoje ke společnosti a historickým událostem, slouží dílo Milana Kundery. Podstatné je pro Baršu mimo jiné to, že romanopisec sice po okupaci zavrhl ideu komunistického ráje, ale nestal se disidentem a emigroval do Paříže. Morální gesto disidentství je hrdinné – a bojovné. Když bojujeme, zjednodušujeme. Odstiňování oslabuje pozice, což si bojovník nemůže dovolit.

Paříž umožnila Kunderovi nebojovat a nebýt hrdinou; a potud byla podmínkou reflexe. Roku 1986 tam vydává *Umění románu*. Jinou knihu s tímž názvem přitom již vydal: v češtině v roce 1960. Francouzská verze vyjevuje, že přehodnotil status vlastní i umění. Román je nyní žánr význačný postheroičností, která je podmínkou plastičnosti. Politicky se Kundera přiklání ke konzervativnímu liberalismu, tedy k přesvědčení, že život se osvobozuje obratem k minulosti, z níž zachraňuje možnosti, které tehdy nebyly naplněny.

Tím se liší od progresivních liberálů, kteří odsekávají minulost a možnosti vidí přicházet z budoucnosti.

Ústupem nejen do emigrace, ale i do samoty se Kundera vymaňuje z dějin. Již nevěří, že spějí k lepším zítřkům. V západním světě i v postsovětském bloku sleduje pád veřejnosti do hlouposti, vulgarity, povrchnosti. Myslet lze jen navzdory současnosti, nikoli v ní.

Absolutní a umírněná hloupost

Podnětné jsou pasáže, v nichž se Barša obrací k dnešku. V kapitole Absolutní a umírněná hloupost tematizuje utkvělý pocit, že nám Kundera něco dluží. Barša tuto ukřivděnost interpretuje ve světle kultu transparentnosti, v němž shledává rysy blízké cenzorství. Cenzor umenšuje svobodu tím, že na veřejnost něco nepustí, naopak člověk transparentní má dojem, že je dobré pustit všechno. Svoboda zaniká v obou případech.

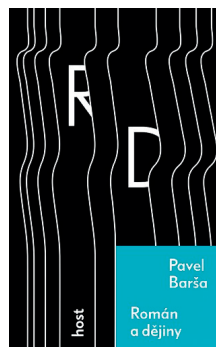
Jak to souvisí s hloupostí? Znamením obzvláštní hlouposti (jíž mohou trpět i chytrí lidé) je vrhnout něčího kostlivce na veřejnost v domněnání, že pravdě tím prokážeme cennou službu. Umírněnou hloupost ztělesňuje chytrák, který absolutnímu hlupákovi namítá: Nebylo to od vás hezké, jak jste toho chudáka vysvlékl na veřejnosti. Ale zas je tedy fakt, že nám to na sebe mohl povědět sám, že.

Na kultu transparentnosti se vyjevuje, že současnost trpí neschopností snášet mnohoznačnost. V době, která vyzývá pravdu, ale odmítá myslet, je dogmatismus náhradou myšlení. Tím se Barša dostává ke kritice Kundery. Ani on neustál mnohoznačnost, i on pracuje s jednoduchými dichotomiemi, zvláště individuality a společnosti.

Mladý Kundera volal po osvobození skrze společnost, ten zmoudřelý a prozaický nevolá po ničem, ale usiluje o převrácení sebe sama, o nalezení toho, z čeho je člověk svobodný. Nemíní být ztotožňován výlučně se svým biografickým já a nepřístupuje na hru, že člověk se neumí překročit, a proto do románu napsaného mužem vstupuje mužská perspektiva, a obdobně nikdo neunikne věku ani sociálnímu statusu. Koho jednou společnost lapila, toho nevydá ani jako mrtvého?

Kdepak. Kundera se zastává člověka před jeho likvidací společností: své biografické já jsme schopni sledovat a korigovat je, protože se v něm zcela nevyčerpáváme. Umíme v sobě nalézt hledisko nestrannosti. Z této nestrannosti (a díky ní) myslíme, píšeme romány – vlastně je toto stanovisko základem našeho pravého já. Je to já význačné svou číroostí, ale proto také bezvýznamností. Ostatně ta je, jak čteme ve *Slavnosti bezvýznamnosti*, podstatou existence.

NA KULTU
TRANSPARENTNOSTI
SE VYJEVUJE, ŽE
SOUČASNOST TRPÍ
NESCHOPNOSTÍ
SNÁŠET
MNOHOZNAČNOST.
V DOBĚ, KTERÁ
VZÝVÁ PRAVDU, ALE
ODMÍTÁ MYSLET,
JE DOGMATISMUS
NÁHRADOU MYŠLENÍ.

Pavel Barša:
Román a dějiny,
Host, Brno 2022,
298 str.

V nalezení tohoto já tkví jediná pravá oběť: neobětovat se pro něco vyššího (a přitom zakoušet svou skvělost), ale obětovat smysl sám, a tím přijmout kořennost a neheroičnost.

Jiskra světodějnosti

Kunderův ústup do soukromí a (doporučený) sestup do bezvýznamnosti dnes podle Barši nefunguje. Dějiny se snesly do obyčejného života. Sledujeme to na nedozírném dopadu našeho každodenního jednání. Barša hovoří zvláště o ekologických důsledcích našich prozaických činů, ale podobného modelu si lze všimnout i v kontextu ukrajinsko-ruské války. Zapnete si v obýváku klimatizaci? Přihodíte Putino v muniici.

Jiskra světodějnosti je v každém z nás. Dichotomie „individuum versus společnost“ padla, ale naše myšlení je stále v jejím vleku. Krom toho, že je třeba ji překonat, je záhodno přehodnotit i základní typ lidského uskutečňování. Dosud jím je prosazování sebe sama a mocenský zisk. Výsledkem je, že žijeme uprostřed poničené přírody, tíží nás bolestivé vztahy a nedůvěřujeme institucím. Osvícenství nabídlo individuální svobodu, ale zničilo svět.

Ideje svobody, a tedy i emancipace, se podle Barši vzdát nesmíme, ale boj je třeba proměnit v péči, svobodu chápat jako smysl pro vzájemnost a za klíč k sebeuskutečnění je třeba považovat nikoli sebepotvrzení, ale schopnost stát se ještě někým jiným než sebou. Tento třetí bod svědčí o tom, že Barša se s Kunderovým hlediskem zcela nerozchází. I pro Baršu je stěžejní, že svoboda tkví v odstupu od vlastní pozice. Zatímco Kundera hledá tento odstup v sobě, Barša nás odkazuje na svět, o němž je třeba pečovat. Ve vztahu k druhému zakoušíme, že ani my sami nejsme výlučně sami sebou. Činíme rimbaudovskou zkušenost: Já je někdo jiný. Nejsme bezvýznamní, jak tvrdí Kundera, ale místem možností stát se díky druhým jinými, lepšími.

Pečující postoj, který spadá v jedno s emancipací, ztělesňují skupiny, které podbíhají osvícenecké dichotomie, třeba právě tu soukromí versus veřejnost. Modelově to sledujeme na aktivistických uskupeních typu LGBT+ nebo ekologických spolicích. Jejich cílem není uchválení moci, nepostupují osvícenecky shora, ale zdola. Z každodennosti a ze způsobu, jak ji obýváme, činí ožehavý veřejný problém.

Je otázka, jestli se na těchto hnutích nevyjevují meze Baršova požadavku. Nutno zpřesnit, že požadavek péče a vzájemnosti autor nespojuje výlučně s těmito hnutími. Je to výzva, jíž čelíme všichni jako jednotlivci. Otázka však je, jestli je principiálně možné na veřejnosti docílit toho, po čem Barša volá,

jestli sama veřejnost není zbytněním všeho, co autor kritizuje.

Kdokoli chce něco změnit, musí přijmout logiku veřejnosti. Patrné je to na rozleptávající nedůvěře, která nevzlíná jen z temných webů a konspirátorů. Má i svou přívětivější, oficiální tvář: učíme ji na školách pod značkou „kritické myšlení“. Jakmile je vše zpochybněno, rány se zabetonují nějakou hodnotou, o níž se nediskutuje, ještě lépe izolovaným hlediskem, které se ve své absolutizaci stane opakem čehokoli, co lze nazvat schopností snášet mnohoznačnost.

Absolutizaci jednoho hlediska nacházím právě i v aktivistických skupinách, navíc se nezdá být pravdou, že jim nejde o moc. Přirozeně nechtějí ovládnout stát, ale je-li heslem „empowerment“, tedy zplnomocnění, mocenské posílení není druhořadé. Především však v těchto skupinách nevidíme ústup od identity ve prospěch Baršova hledání jinakosti,

dvojznačnosti, ambivalence. Stejnost naopak posilují. Což není argument proti těmto skupinám. Vyjádřit chci pochybnost, že by kdokoli, kdo chce něco změnit, možná s výjimkou sebe sama, mohl rezignovat na moc a důraz na identitu. Nakonec i to otravné moralizování bude důležitou zbraní.

Proto trvá otázka, jestli neměl Kundera pravdu. Ano, stáhnout se ze světa a hloubat v sobě není to nejlepší, co lze podniknout. Být s druhým, aniž člověk ničí jeho nebo sebe, je lepší, ba nejlepší. Ale ti, kdo to neumějí – zřejmě nás bude víc –, ať zůstanou doma. Bez výčitek. Svě já si lze zpružňovat četbou. Romány jsou nezastupitelné v tom, co Barša skvěle popisuje: učí nás snášet dvojznačné situace, ale hlavně je rozpoznat, být vnímavý vůči ambivalenci, zřehledňovat situaci, ale neubíjet ji vlastním stanoviskem. Pravdu má Barša i v tom, že tohle je schopnost, která nám schází, a přitom je stěžejní, třeba i pro politiku. Možná zvlášť pro ni. ■

Milan Kundera na snímku z roku 2010. Foto: Profimedia.cz

